

Tarján Tamás

Szemmagasságban VIII.

Először megint a naplófrás időpontját jelentem: az egyetemi tanévkezdés idejét írjuk. Amikor a szemeszter első szemináriumaira gyülekeznek a diákság, mindig erősen kavargó az élet. Ilyenkor a tanár sem az ú. "örömlvasásnak", hanem a szakmai "célolvasásnak" szenteli magát: a hallgatóival tervezett közös munkát készíti elő. E tény motiválta mostani válogatásomat. Szerencsémre épp egy olyan -vidám-könyv kerülhetett élre, amely az univerzitás-, illetve college-életbe enged bepillantást.

(*Írói szakdolgozat*) Diákként öt esztendőn keresztül koptattam az egyetem padjait, és – hogy még egyszer fölhasználjam ezt a szép közhelyet – mint oktató is már húszadik éve kop tatom a hallgatókat. Ha az ember ilyesfajta negyedszázados egyetemi tartozék, akkor természetesen fölfokozott érdeklődéssel várja, keresi azokat a műveket, amelyek ebből a világból csiholtak szépirodalmat. Mint DAVID LODGE, akinek 1969-ben játszódó, 1975-ben keletkezett HELYCSEKÉRTÁMADÁS című regényét az *Európa* jelentette meg. A szerző nevét hiába keresnénk gyakrabban használt lexikonjainkban. Thomas Lodge van (elhunyt 1625-ben), David Lodge nincs. Ez persze nem az író, hanem a rendelkezésünkre álló lexikonokat minősíti.

A Helycsere című támadás cím, illetve kifejezés nem valamelyik labdajátékra vonatkozik, bár a szakavatott írástudó a sportnyelvben éppoly járatos, mint számos más magas és mély zsargonban, sok egyéb kifejezőmód sajátosságaiiban, tucatnyi műfaj formatechnikájában. Íráskészsége egyetlen hangnemben sem mutatkozik bravúrosnak – akár fallírkákat gyűjtöget, akár filmforgatókönyvesdit játszik, akár levélírói tollat ad hősei és hősnői kezébe –, ám színessége, szellemessége s főképp kritikai érzéke teszi, hogy éppen a *Vidám Könyvek* sorozatában látott napvilágot kötete.

A helycsere egyébként egy állítólag patinás, de mindenestre rátartó amerikai (nyugati parti) egyetem és egy felsőfokú angol taninté-

mény két tanára között történik. A két *alma mater* közötti egyezmény ellen nincs apelláta: időnként innen is, onnan is nekiindul egy (ál)tudós, hogy átmenetileg a másik támaszponton eregessze szellemének rakétáit az öntelt vagy bávatag hallgatóság előtt. Most történetesen a Nagy Amerikai Bulldózer érkezik, hogy legyalulja az egész szigetországot, különös tekintettel annak női rétegére – és a Félnék Angol megrészkedik az Újvilágba, hogy végül tényleg új világot fedezzen föl – önmagában.

David Lodge, az irodalomtörténészből előrukkolt író nem tud túl sokat kezdeni azzal a specifikummal, hogy éppen 1968, az európai diákkorradalmak után játszotta regényét. Figuraábrázolásában érdekesebb, honnan ru-

gaszkodnak el a főalakjai, mint az, hová huppannak. A feleségesere szexuális pikanteriája jobban érdekli a társadalmi vonatkozásoknál.

Barabás András remek svunggal, jókedvűen ültette át nyelvünkre a könyvet, amelynek eleve vannak magyar áthallásai. Talán nem is kellett nagyon sokat fáradoznia az "ültetéssel", hiszen mintha a két egyetemszerűség itt "ülne" nálunk, némiképp rozogább épületekben... A szatírárt két-három hónapnyi különbséggel kétszer is végigszántottam. Elsőre sem volt kiváló, de másodikra sem lett rosszabb. Talán azért, mert magam is maradtam megrögzött padkoptatónak.

(*Történelem-helynevekben*) Azt mondja egy barátom, ma több a könyvkiadó, mint a könyv. Ez persze legföljebb csak a látszat, de annyi bizonyos: ha könyvszemlémben minden alkalommal szólni igyekeznék egy-egy új könyves műhelyről, akkor nagyjából – a jelenlegi helyzetet tekintve – ezerkétszáz(!) *Szemmagaságban*-t kellene írnom... A rendszeresen és főhivatászerűen könyvet publikálók céhébe úgy száznolcvanankétszázan tartoznak. Örvendetes sokszínűség – nem mindig örvendetes szakmai eredményel.

Az idén porondra lépett *Balassi Kiadó* azok közé tartozik, akik az igényesség fedezetével kívánnak megélni a nagy, a nem feltétlenül nemes versengésben. Arculatot még nem mutatnak kiadványaik és terveik, ám például Székely Bertalan ún. mozgástanulmányainak, vagy a *Chartae Antiquissimae Hungariae* oklevél-hasonmásainak közrebocsátása kivételes érték. (Az nem rajtuk múlt, hogy a *Miért fáj ma is* című József Attila-tanulmánykötet kapcsán mindjárt egy kiadós botrány is fűződött a nevékhöz.)

Egyedülálló mű a *Lelkes György szerkesztette MAGYAR HELYSÉGNÉV-AZONOSÍTÓ SZÓTÁR* is, amely kicsit lekéste az ünnepi könyvhetet, de remélhetőleg nem tűnik el a könyváraadatban, s fél év leforgása alatt már beépült a könyvtári polcok, az illetékes házi-könyvtárak anyagába. A 625 oldalnyi jegyzék az 1913. évi helységnévtár, valamint más források alapján a hajdani történeti Magyarország Horvát-Szlavónország nélküli területének összes városát és községét, bizonyos horvát és szlavóniai vonatkozású adatokat, továbbá a későbbi történelmi Magyarország-alkulatok, a változó határu magyar állam értelemszerűen ide kívánczó adattárát közli, a lakosság lélekszáma-

ra, nemzetiségi összetételére vonatkozó adatok kíséretében. Közigazgatási áttekintés, névmutatók és térképek segítenek abban, hogy a magyar és idegen névváltozatokról, a települések koronkénti, esetleg változó hovatartozásáról, egyesítésekről és szétválásokról is tájékozódhassunk.

Bízvást állítható, hogy a gondosan összegereblyézett névhalmozat nagyobb részét még a kiművelt emberfők közül is csak kevesen hallották, ismerik. A 371. oldal második hasábjában, az alsó harmadban például Szigetújfalú, Szigetvár, Szigliget, Szigord, Szihalom, Szihelne, Sziártóháza, Szikesfalu, Szikla, Sziklabánya, Sziklahát, Sziklás, Sziklaszoros követi egymást – s jó, ha az ismerjük-nem ismerjük arány itt 50-50 százalék.

A magyar történelem egy lehetséges metszete, s melléköngék nélküli, alapvető forrásmunka Lelkes György névtára. Akinek van hozzá szeme, benső látása-hallása, annak megeleveníti a magyar históriát. S még szinte költői szépséget is nyújt alliterációival, véletlenszerű rímeivel. Búcsúzóul, íme, egy minden kommentár nélküli fölsorolás: Kálnaborfő, Kálnás, Kalnik, Kálnó, Kálnógaráb, Kálnok, Kálóca, Kalocsa, Kalodva, Kalonda, Kalota, Kalotabikal...

(*Duna-regény*) *Kajtár Mária* szépirodalmi finomságú magyarításában tette közzé az Európa CLAUDIO MAGRIS történelmet csobogó utazáskronikáját, a térben és időben metaforikusan érvényesített *navigare necesse est* könyvét: a DUNA-könyvet. Ezt a hét-nyolc esztendővel ezelőtt írott folyómonográfiát hírből már ismerhettük, hiszen egy részlet – az állítólagosan valamiféle ereszből, sőt vízesapból induló Dunáról – megjelent a Nagyvilág című folyóiratban. Esterházy Péter pedig a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* szakirodalmában tartotta számon Duna-ista, vagy iszterista (nem Esterista...) idősebb kollégáját.

Egy cikkében a fordító említi: a magyarul jobban hangzó A Duna cím helyett Magris ragaszkodott a névelő nélküli, általánosabb jelentésű titulushoz. Konkretilizálás nélkül a Duna szinte el- és kiemelkedik a maga medréből, léte és folyása filozofikussá és mitologikussá válik, ám ebben az emeltségben is benne él, benne fáj, amit Magris még legföljebb csak sejtethetett: a mai Duna-seb.

A szerzői szándék szerint a végtelen időszimbólumot, a mindenkori természeti vizek életteremtő és életmegtartó erejét érezzük a folyóban; és általa a térséget is, a véges, és

sajnálatosan perlekedő önmagába zárt Közép-Európát. Szűkebb-tágabb hazánka, ahol a "vén folyam-róka" a leghosszabban időzik (hogy Ady vehesse versbe, József Attila ülhesen a rakodópárt alsó kövén).

Az írók sem hajtja sietőség, nem törekedett nyolcvan vagy kevesebb nap alatt végigcentizni – térképen és a valóságban – a Dunát. A trieszti germanista ráéressen – és, másik nagy tárgyára utalva, monarchikus nyugalommal, múlt századi figyelmes türelemmel – járta be, hajózta be terepét. Ő a visszavisszatérő utazó megtestesítője. Ő az *időző*. Irigylendő és termékeny magatartás.

Időzéseit általában a Duna érintette országok egyikében sem nyújtotta túl hosszúra, inkább aprózta-szaporította ott- és ittléteit. Így Szlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Bulgária nemrég esett nagy történelmi változásainak előévtizedeiben szerezhette, és formálhatta szöveggé azokat a tapasztalatait, amelyekben meghökkenve ismerjük föl a magunk sejtett-érezkelt, de sokszor ki nem mondott korábbi és jelenlegi gondjait.

Mivel a Dunát hajlamosak vagyunk magyar folyónak tekinteni, Claudio Magris urat is szívesen ütnénk tiszteletbeli magyarrá. Csak

hogy ő nem elfogult sem a mi javunkra, sem más nép javára. Valószínűleg kisebb tévedéseit is egyenletesen osztotta el, noha csak a magyar vonatkozásúak szűrnak szemet. József Attiláról – most mondjuk így: *A Dunánál* költőjéről – például nem elég pontosan informálódott (ami az édesapa sorát illeti). De ezek a szépség hibák nem rontják a regényszerű krónikát.

Magris egy "valaki" iránt mutat mégis elfogultságot. Elfogult Duna-párti. Nem *zöld*; nem *piros-fehér-zöld*; nem öltözik más színekbe sém. Értésünkre adja, ha nem tudnánk: a Duna, az életet sugárzó, szépséget ajánló, ítéletet osztó Duna csalódhatott a partjain lakókban, de a Duna-párti népek soha nem fognak csalódni a Dunában.

(*"Rózsafa-vonóként nagy zöngésű húrhoz..."*) ...Súrlódják ez írás Móricz Zsigmond úrhoz..." – kezdi Ady Endre azt a közismert versét, melyet a Vígszínház 1911. november 26-i matinéjára írt, s pár nappal később a Nyugatban publikált. Móricz Zsigmond halálának ötvenedik évfordulójára nemrégiben emlékezett az ország. Novemberben Adynak van amolyan rejtett ünnepe: a száztizenötödik születésnapja – mivelhogy ő, az 1877-es, két esztendővel

idősebb volt a prózaíró testvérnél. Az *Európa Kiadó* a Móricz-megemlékezések idejére, ajándékként és tisztelegsként időzítette az *Erdély-trilógiát*. A *Helikon* talán titkon, mellékesen vette számításba, hogy Ady már a csak minap volt centenáriumiát is megtoldotta tizenötlet. Az évfordulóknak és/vagy a kiadói politikának köszönhetően most van hiánytalan és gyönyörű Adyunk, a legjobb *Láng József* és *Schweitzer Pál*-féle szöveggondozásban, és van főművével mutatkozó Móriczunk, aki nem történelmi látáshoz szokott szemünket türelemre tanítja. Az se maradjon említetlenül, hogy Móricz harmasmaskönyvét *Kállay Judit* tipográfiája meg a haragoszöld köntös, az Ady-összest pedig *Szántó Tibor* tervezői eleganciája avatja szépséggé. Mindkét kiadvány ára jócskán innen van az ezer forint, s ez ily bibliofil értékek esetében manapság már erszénykimélő összegnek számít.

Szót érdemelnek ezek az újrakiadott alkotások, hogy a klasszikusok se rekedjenek a "kötelező olvasmány" rubrikájában, ne legyen belőlük csupán év végi orvosnak-tanárnak-ajándék! Szót érdemelnek, mert Ady nevét ma balról, Móriczét jobbról "illik" kisajátítani bizonyos eszmekörök jelzésére. Tud-

junk azonban együtt örvendeni a "tündérműves, ordító Batori Gábor", a szépasszonyoktól babonázni próbált Bethlen Gábor, *Gáboriel* regényének (hogy mindkétszer Nagy Lászlótól vegyük a költői jellemzést), és Ady úr újra-újra fölütött minden verseinek, hiszen a kötet talán épp ott nyílik, hogy "Segítsd meg, Isten, új lovaddal/ A régi, hű útra-kelőt,/ Hogy sóbálvánnyá ne meredjek/ Mai csodák előtt..."

Örvendjünk, olvassunk, olvassunk újra, képzeljük el a "rózsafa-vonót", meg a "nagy zengésű hűrt", együtt, egymás mellett, mint egy álombeli Székely Aladár felvételén...

("Egy ember, kegyetlenül megformált ember...") Huszonöt évvel ezelőtt hunyt el *Kassák Lajos*. A *Kassák Múzeum* a budapesti Fő téren, a Zichy Kastélyban kiállítással róttá le tiszteletét. E fotókiállítás katalógusa önálló kiadványként könyvárusi forgalomba is került (szerencsére egyre több a jó példa erre az üdvös gyakorlatra, amely a néha szakkönyvvel felérő prospektusokat nem süllyesztí múzeumi raktárakba).

A magyar avantgárd nagymesterének jellegzetes alakja, öltözködése, markáns arca, szigorúan kutató tekintete ma is sokak előtt meg-

képződik. Ismeretes, hogy egy felvétel – *Vattay Elemér* 1966 augusztusában készített fotója – őt magát egyik legszebb időskori versének megírására ihlette. "Fényképész barátom/ rávet/ álljak a gépe elé// Ez vagyok hát/ amit a kép mutat/ állapítom meg csodálkozóan/ Egy ember/ kegyetlenül megformált ember/ füreza kalappal/ a fején// 80 éves./ Megtörtetlen/ Igazi esavargóhoz/ vadnyugati farmerhez/ vagy a kiközösített/ hívókhöz hasonló// ...Ez lennék én?! Istenemre mondom/ ez vagyok."

Nemcsak a költemény érekevényisége miatt idéztünk szemelvényeket, hanem mert a mesterség, azaz a fotóportré nemigen kaphatna ennél méltóbb elismerést. Az "irodalmi fotográfia" – a portretizáló képzőművészet más ágaihoz hasonlatosan – az irodalomtörténet hűséges kísérője, a historizáló esztétikai, pszichológiai, elemző tudás segítője, serkentője.

Csaplár Ferenc, a *Kassák*-életmű tudósa, a kiadvány szerkesztője arra is rávilágít, hogy a költőt több mint fél évszázadon át szívesen és sokan, sokszor fényképezték. "Nemcsak alkotásai-val tudott feltűnést kelteni, hanem személyiségével, külső megjelenésével is... A *Kassákot* fényképezők közül az igazi mesterek a szellemiség megragadására törekedtek"

– maguk is többnyire kiváló elmék, maradandót alkotó művészek.

Révai Ilka, Rónai Dénes, André Kertész, Pécsi József, Haár Ferenc, Gönczi Sándor, Koffán Károly, Rédner Márta, Féner Tamás, Vámos László, Molnár Edit és mások felvételeiből könyvesmester Szántó Tibor alakította ki a szépen tervezett piros-fekete kötetet. A hiteles gesztusokat, lényegi pillanatokot, dinamikus történeket megörökítő képek tekintélyes része sorozatok egy-egy darabja. Ez a képleírásokból kitűnik ugyan, némi zavart mégis kelt, hogy a kiragadott és közölt fotón esetleg senki nem látható a sorozat más képeinek mellélalakjai közül. Ezt az átmeneti zavart egy kis koncentrált figyelem föloldhatja.

A hangsúlyosabb első – 1915 és 1949 közötti – és nem hangsúlytalan második – 1950 és 1967 közötti – részre osztott könyv az orosz ruházatban szlávosan merengő ifjú Kassák enyhén teátrális ábrázolásától a végző egyszerűségű halotti gipszmaszk gyászfehérjéig a teljes életet zárja magába.

(*Emberfia Tamás esete a magas matematikával*) Mit gondol a kedves olvasó, milyen mesekönyvből való *A párhajhős és az óriás* című

história? Mely Kosztolányi-epigon merészelt újfent színes tintákról álmodni? Egy kártyabarlangban vagy egy bordélyban játszódik-e a *Ringyó szerencse?* Nos, az *Euklidész elhanyagolt könyve, A kiszámíthatóság határai*, vagy *A két és feledik dimenzió* című fejezetek azért elárulják, hogy IAN STEWART műve, *A MATEMATIKA PROBLÉMÁI* nem másról szól, mint a – matematikáról. Humanizált, emberarcúvá tett, regényesített és lírizált szakmunka az *Akadémiai Kiadó* kötet. Nem mintha a magas (talán legmagasabb? a filozófiával vetekedő s az isteneknek tessző?) tudomány önmagában nem lenne emberszabású. Egyértelműen az. Csak ennek a "szabásnak" még a jobb értelmű halandók zöme sem nagyon tud vagy akar engedelmessé válni. Az angol szerző oxfordi könyve a matematikával szembeni esetleges előítéleteinket szeretné föl számolni. Irodalmi élmények, reminiscenciák segítségével, a szellemesség csiszolt formáit latba vetve – s persze rengeteg leegyszerűsítés és hiátus árán... – nyer meg az élményszerűen átélhető szám-csodavilágnak.

Von Koch "hópehelygömbje", mely végtelen hosszúsága ellenére is csak véges területet fog közre – tehát "az egyik legkorábban fölfede-

zett fraktál" olyan természetességgel jelenik meg az áttetsző szöveg üvegén, ahogy az anyai kéz az első betűket rajzolja a gyermek számára a jégvirágos téli ablak opáljába. Hogy mi a fraktál, annak azért érdemes másutt is utánanéznünk – ám hogy az utánanézési kedv egyáltalán fölparázslék, az Ian Stewart érdeme. És a fordító *Freund Róberté*, aki ebből az angol matematikai nagyesszéből magyar szemnek és fülnek ismerős kötetet formált.

Az író persze maga is tudta, hogy vállalkozásának akadnak hátulütői. Ezekre nem *James Joseph Sylvester* isteni kinyilatkoztatásként ható előszava, hanem az *Interjú egy matematikussal* című bevezető (ál?)beszélgetés hívja föl a figyelmet. Igazán sajnálom, hogy az angol eredetit nem forgathattam. Mindenesetre annyit mondhatok, köszönettel át tanulmányozván az *Emberfia Tamásnak* keresztelt riportter szövegét: Nagy szerencséje, Mr. Stewart, hogy Tamásnak szólított! S szerencsénk, hogy mindnyájunkat *Emberfiának*.

(*Meg nem írt könyvszemle*) Régi elhatározásom, hogy nem írok és nem beszélek a "nulladik típusú találkozások" körébe vágó könyvekről: a halál utáni élmények legen-

dáriumairól, az ufo-regisztrékról, a fekete lyukakról, a Bermuda-, Sárkány- és egyéb háromszögekről, a Távol-Kelet csodadoktorairól és sarlatánjairól. Minderről alig-alig képzelhető el ma érvényes szó. Ahány milliárd ember, annyi pro és kontra indulat. Ezeknek a munkáknak vagy fércműveknek amúgy sem kell pártfogás. Megtalálódnak, elolvasódnak, kölesönadódnak maguktól, aztán előbb-utóbb elfelejtik őket, mint a propoliszt vagy a svédeseppet.

Most sem írok tehát JANKOVICH ISTVÁN emlékezéséről és elmélkedéséről, amely a TÚLÉLTEM A HALÁLOMAT címet viseli, s a "visszatérés a klinikai halálból" semmilyen jelzővel sem minősíthető nagy léteseményéről, sőt nemlét-eseményéről szól. Csak annyit jegyzek meg, hogy míg az ilyen típusú regényesített beszámolók szerzői általában nem mennek a szomszédba egy kis nagyotmondásért, Jankovich tényleg vitorlásbajnok volt, úgy, ahogy állít-

ja. Utána lehet nézni *A magyar sport aranykönyvében*, a negyvenes évek végének adatainál.

Nem ejtek szót a közrebocsátó *Édesvíz Kiadóról* sem, leszámítva azt a tényt, hogy e műhely a pusztasikerigényt messze meghaladó mértékben, világszemléleti és erkölcsi meggyőződésből vallja magáénak a természetfeletti megnyilvánulások, idegen világok, parajenségek és a természetgyógyászat irodalmának publikálási programját.

Ehhez társul még a keleti vallások és filozófiák iránti érdeklődés. Beszédes tény, hogy még a szakácskönyvek is olyan ínycsikkenésekkel foglalkoznak, amelyeknek a fogyasztása bizonyos elvi szilárdságot tételez föl. Többek között a vegetáriánusok, a müzlielvők és a reformkonyha-barátok táborához fordultak kiadványaikkal.

Nincs tehát mit mondanom Jankovich István *Túléltem a halálomat* című vallomásáról – egyben morális és hitbéli alapvetéséről – mivel

éppen az van benne, ami mondható lenne róla. Vagyis: egy végzetesnek vélhető, 1964-ben történt baleset krónikája, a karambol utáni percek másokkal aligha megszerkeszthető, mégis szemléletesen leírt élményvilága, és azok a következtetések, amelyeket az újjászületett túlélő nemcsak a maga esetére érvényesen, és részint a tragikus eseményektől függetlenül vont le abból, amit megélt és meghalt.

Hogy a föltétlenül helyeselhető szeretetelvről, mint a lét mozgatórugójáról jobbra csak általánosságokat közzöl? Hogy a baleset – a cselekmény része – sokkal érdekesebb, mint az utána következő meditáló rész? Hogy a különböző filozófiák¹ és vallások ihletése egyvelegszerűen összekeveredik a lapon? Lehet. De hát ez egy természetfeletti tárgyú munka. Megítélését mindenki csak maga végezheti el. És én mondtam is, hogy ilyen jellegetű könyvekről nem beszélek, nem írok.